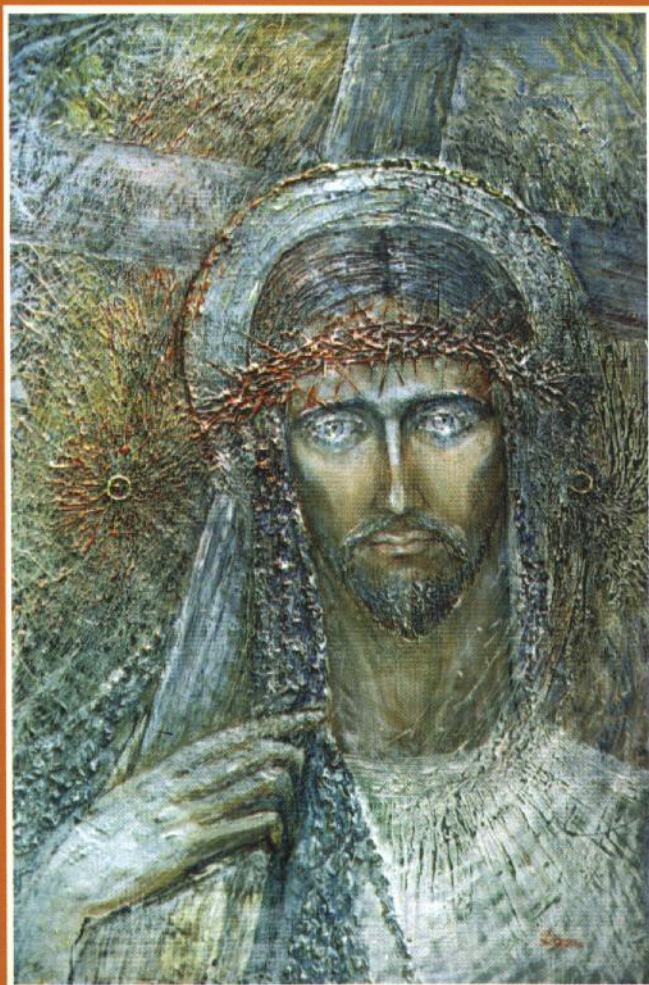

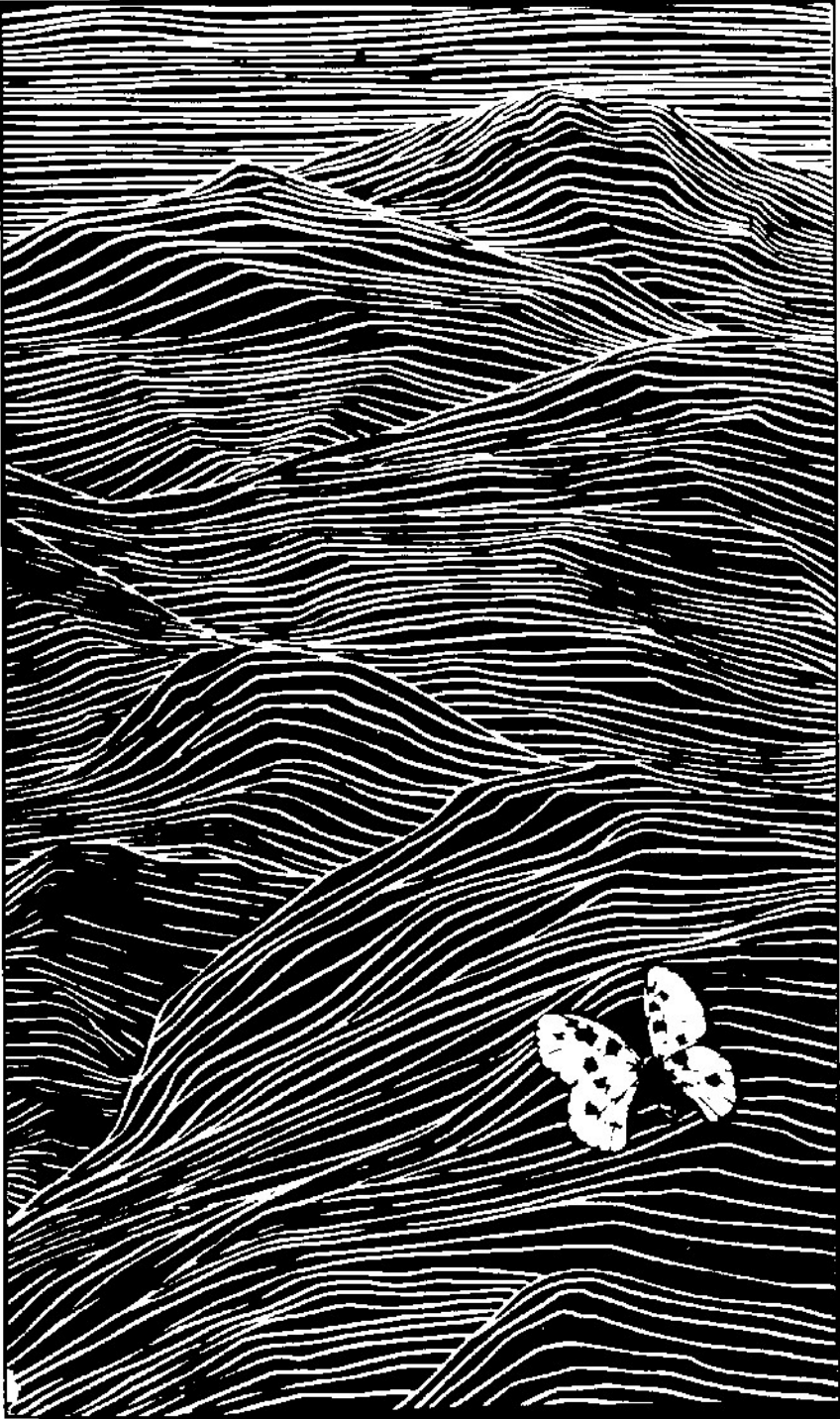
ДУКЛЯ

№ 6

1998

diasporiana.org.ua

літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видає Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів.

DUKLA – literárno-umelecký a publicistický časopis. Vydáva Spolok ukrajinských spisovateľov na Slovensku, Prešov.

Financované Ministerstvom kultúry SR

РЕДКОЛЕГІЯ:
ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНІК,
ПРОКІП КОЛІСНИК
ГАННА КОЦУР,
СЕРГІЙ МАКАРА.

Графічне оформлення
Ладислава Цупера

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
60 крон.

Адреса редакції:
090 01 Prešov, ul. Požarnická 17,
телефон: 733 435, 732 338

Комп'ютерний набір
ЕХСО s.r.o., Prešov,
телефон, факс: 091/725 061

Rozširuje PNS, objednávky na predplatné prijíma každá pošta, doručovateľ, predajňa PNS a stredisko PNS. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS a. s., ES-vývoz tlače, Košická 1, 813 81 Bratislava.

Йосиф Збіглей	
Малювання на небо	2
Він і вона	2
Шматок неба	3
Дотик	3
Мисливець ночі	4
Сльоза	4
Вечірній дзвін	4
Софія Майданська	
Землетрус (уризок з роману)	5
Надія Верхол	
Неперевершений Рубінштейн	13
Іван Яцканин	
Втеча від нескінченності	15
Саргеша Козовенко	
Колосальний сюжет	17
Микола Неврлий	
Слов'янський контекст шістдесятництва	21
Тетяна Андрушевич	
Ітимма лірика Тараса Шевченка на Косаралі	30
Федір Ковач	
Іван Вагряний і його роман «Сад Гетсиманський» (1)	32
Василь Хома	
Ємкі димесії поетичної творчості Віталія Копельця	40
Лєля Галайда	
Слово з нагоди	46
Дмитро Федака	
Карпатська замана Олександра Олеса	48
Люди його шапують і не забувають (До сторіччя від народження Олександра Любимова)	53
Юрій Бача	
Олександр Любимов – зразок людини й учителя	53
Володимир Любимов	
Слово на закінчення	56
Микола Палєшко	
Послання з Черничої гори	58
Відповідь Вісаріону Велівському	59
Клятич неба	59
Наречена Тараса Шевченка	60
Сорочка на пам'ять	60
Як в давнину, не водять кобзарів... ..	61
По Шевченківських місцях	61
Олекса Ющешко	
Крихти споминів про Словаччину	62
Поїзд мчить до Братислави	62
Слухаючи «Лучницю» в Братиславі	63
На концерті словацького ансамблю «Лучниця»	64
Юрій Загорський	
В долині, галч, над ставами	65
Липцева ніч цвіла, пливала	65
Словацька пісня. П'янка калинова	66
Співакич лемківського композитора (мм)	67
Ігор Ліхтей	
Історія Закарпаття в дослідженні Дмитра Данилюка	68
Микола Мушника	
Історія русинів Югославії у фактах	71
Микола Зимомря	
Світло Шекспірового сонетарю	73
Україна видає (ія)	78
Микола Штець	
Національна мова українців Закарпаття у міжвоєнний період у світлі соціолінгвістики	81
Павло Цимрикович	
Про переклад ділових документів економічного змісту з української мови на словацьку	87
Прокіп Колісник	
НЮ.../... «ю» – «ню», і так, і наголо/Дригом	92

ІСТОРІЯ ЗАКАРПАТТЯ В ДОСЛІДЖЕННІ ДМИТРА ДАНИЛЮКА

В останні роки українська історіографія збагатилася значним доробком докладних життєписів видатних історичних постатей України. Саме до таких належить і книга ужгородського професора Дмитра Данилюка «Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку XX ст.)» (Ужгород, 1997.-289 с.). Її поява засвідчує про зростання інтересу до історичних осіб регіонального рівня.

Рецензована монографія – результат тривалих наукових пошуків ученого, його творчої вдачі. Вдала назва книги, вдала побудова, а головне – в ній багато нових думок, нових оцінок, нових підходів до висвітлення складних питань історії Закарпаття. Вперше в одному виданні читач може не лише знайти відомості про діячів культури, але і побачити їх на портретах.

Книга Д. Данилюка написана на основі глибокого вивчення та критичного осмислення рідкісних публікацій XIX-XX ст., що виходили не тільки на Україні, але й у Польщі, Росії, Словаччині, Хорватії, Угорщині, Чехії. Своїм головним завданням автор вважає «виокремлення із великого масиву духовного життя закарпатців діяльності вчених, культурно-освітніх та церковних подвижників з найдавніших часів до початку XX ст.» (с.5). Особливу увагу приділено розвитку історичної науки краю, основоположником якої, на думку Д. Данилюка, був Іоанікій Базилович. Виходячи з цього, і визначено структуру монографії, яка складається з п'яти рівнозначних розділів, тісно зв'язаних між собою. В кожному з них автор робить загальний огляд важливих подій, що торкаються історії Закарпаття та сусідніх земель відповідного періоду.

Так, у першому розділі («Біля витоків духовності») розглядається місійна діяльність святих апостолів Кирила та Мефодія, прихід угорців у Тисо-Дунайську низовину, облога та підкорення ними Ужгородського замку на чолі з Лаборцем, роль Федора Корятовича у зміцненні «в нашому краї православної «руської» віри і церкви, зв'язків з одноплемінниками на сході Карпат» (с. 24). Дуже сучасно звучить матеріал про святих апостолів Кирила і Мефодія, зачинателів слов'янської духовної культури і в Карпатах. Цікаві спостереження висловлено щодо князя Лаборця. Ми поді-

ляємо його точку зору. Але дискусія з приводу приходу угорців зовсім зайва тут. Вона іде дисонансом до розділу.

Звертаючись до постаті Федора Корятовича, Д. Данилюк детально зупинився на фактах про розходження дослідницьких оцінок окремих подій у його житті та діяльності: часі приходу князя у Закарпаття, датуванні грамоти, яку він нібито дарував Мукачівському монастирю на володіння селами Бобовище і Лавки. Однак не можна зрозуміти позицію автора рецензованої книги щодо заснування Мукачівського монастиря. Спочатку Д. Данилюк стверджує, «що монастир існував ще до Федора Корятовича, а він його розширив і укріпив, перетворив його у свою резиденцію» (с.27), а в підсумку відзначає, що «Заснований ним (тобто Федором Корятовичем – авт.) монастир став на багато віків центром духовної, церковної і світської культури, основою якої була церковнослов'янська мова» (с.28). Більш принципового підходу заслуговує і проблема поселення в краї Федором Корятовичем 40 тисяч приведених ним подільських селян. Стверджуючи цей факт, Д. Данилюк вказує на те, що ще в XIX ст. І. Дулішкович відкинув таку думку. Автор не наголошує на тому, що і сучасні дослідники не поділяють її. (Див. Поп І. Історія Закарпаття: критичні роздуми// Карпатський край.-Травень-липень, 1996.-№ 5-7.-С.6; Тімков М. Князь Федір: історичний і легендарний//СЗ-Фест.- Січень 30 – 5 лютий, 97.- № 4). Отже, постать Корятовича вимагала більш глибокого висвітлення.

Другий розділ («Освічені русини XVII-XVIII ст., пам'ять про яких буде благословенна») містить нариси про письменника-полеміста М. Андрелу, єпископів Й.де Камеліса, М. Ольшавського, І. Брадача, А. Бачинського, ученого-мовознавця А. Коцака, перших істориків І. Пастелія та І. Базиловича.

Важливим позитивним моментом при висвітленні громадсько-політичної, проповідницької та літературної діяльності М. Андрели є те, що Д. Данилюк, мабуть, вперше звертає увагу на подальшу долю його рукописної спадщини. Він, зокрема, наводить лист Г. Стрипського від 15 березня 1911 р. про вислання на адресу Наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка у Львові двох рукописів М. Андрели, очевидно «Логоса» та «Мо-

литовника». Як відомо, зараз ці твори зберігаються у Львівській бібліотеці ім. В. Стефаника.

Значне місце в другому розділі відведено автором показу заслуг і позитивної ролі греко-католицьких єпископів Й. де Камеліса, М. Ольшавського та І. Брадача у боротьбі за канонізацію Мукачівської єпархії, проти засилля Єгерського єпископату. «Це було питання великої історичної ваги, – цілком справедливо відзначає Д. Данилюк, – бо від перемоги того чи іншого єпископства і залежало значною мірою, у якому руслі піде формування національної самосвідомості у закарпатських русинів, розвиток їхнього духовного життя. Адже церква в той час була єдиним інститутом, який вважав захищати національні традиції народу, його мову й культуру, виступає проти його національного приниження іноземцями» (с.49-50).

Детально висвітлено в монографії подвійницьку діяльність згадуваних єпископів у поширенні знань серед «руського населення за допомогою книг, написаних зрозумілою народною мовою» (с.44). Завдяки їх старанням з'явилися перші друковані видання для закарпатських українців: «Катехизис для науки оугорским людем изложеный» (1698), «Буквар» (1699) єпископа Й. де Камеліса і «Elementa puerilis institutionis in lingua latin», «Начало письмен детям к наставлению на латинском языке» (1746) єпископа М. Ольшавського. Піднесенню рівня письменності угорських русинів намагався сприяти А. Коцак – автор граматики, яка має п'ять варіантів. На двох із них (Ужгородському та Маріяповчанському) акцентує увагу Д. Данилюк у нарисі про А. Коцака.

Боротьба проти впливу Єгера привела до вироблення концепції минулого закарпатських українців, написання перших праць з історії краю. Два нариси другого розділу рецензованої книги присвячено розгляду історичної спадщини І. Пастелія та І. Базиловича. Автор аналізує написану латинською мовою і видану в двох книгах (Кошиці, 1799 і 1804-1805) працю І. Базиловича «Короткий нарис фундації Федора Корятовича», в якій викладено історію роду Корятовичів, Мукачівського монастиря та Мукачівської єпархії до 1798 року. Крім того, І. Базилович робить спробу вирішити також кардинальні питання давньої історії закарпатських українців, котру розглядає, як відзначає Д. Данилюк, «у тісному взаємозв'язку з історією походження і розселення східних

слов'ян, утворенням і розвитком Київської Русі» (с.68).

На рубежі XVIII-XIX століть чимало освіченої закарпатської молоді, що закінчила відомі європейські навчальні заклади, емігрувало в Російську імперію, до складу якої входила і вся Східна Україна. Найбільш відомими представниками закарпатської інтелігенції були педагог І. Зейкан, організатори освіти І. Орлай і В. Кукольник, вчений-славіст Ю. Гуца-Венелін, економіст і правознавець М. Балудянський, філософ П. Лодій. Всі вони зробили значний внесок у розвиток освіти й культури Росії та України. Розгляду їх наукової та педагогічної діяльності присвячено третій розділ рецензованої книги – «До вершин світової слави».

Д. Данилюк звертає увагу на факт активної участі І. Орлая у справі переселення багатьох представників закарпатської інтелігенції в Російську імперію. Саме Орлай був автором такої ідеї, ініціативним прихильником її реалізації. Він одночасно намагався обґрунтувати свою позицію теоретично, висловивши, правда, хибну думку про тотожність «карпаторосів» і росіян. На момент підготовки та здійснення переїзду в Росію першої групи закарпатських учених І. Орлай виступив зі статтею «История о Карпато-Россах, или о переселении россиан в Карпатские горы и о приключениях с ними случившихся». В ній І. Орлай відстоює помилкову тезу про те, що «карпатороси» – гілка російського народу, частина якого переселилася в Карпатські гори разом з угорцями в IX столітті і пізніше. Все це вказано у рецензованій праці. Але варто було краще висвітлити питання про мотиви, які зумовлювали переселення представників закарпатської інтелігенції в Росію – це політичне та духовне гноблення слов'янського населення, що панувало в Австрійській імперії, матеріальні переваги чи почуття слов'янської спорідненості з російським народом.

Окремий розділ монографії містить нариси про закарпатських вчених-просвітителів першої половини XIX ст. І. Фогорашія, В. Довговича, М. Лучкая, О. Духновича та А. Добрянського. Їх діяльність автор розглядає в контексті національного відродження слов'янських народів. Обґрунтовуючи свою позицію, він пише: «Хвиля національно-культурного відродження охопила і Закарпаття, що входило до складу Угорщини. Вона зародилася ще в кінці XVIII ст., коли у стінах Мукачівського монастиря була написана, а в 1799-1805 рр. у Кошицях

видана перша праця з історії Закарпаття І. Базилевича. Її появою автор заявив про існування закарпатських русинів як частини східних слов'ян зі своєю історією та культурними устремліннями і показав, що вони мають учених, культурно-освітніх і церковних діячів, які впродовж століть закладали основи національного відродження. Тому І. Базилевича справедливо назвали «першим будителем» на Закарпатті (с.115).

Його справу продовжили І. Фогорашій, В. Довгович, М. Лучкай, О. Духнович, А. Добрянський. Науковці багатьох країн вважали за необхідне зустрітися з ними й підтримувати тісні наукові та культурні зв'язки, що проявлялося в різноманітних формах: через листування, обмін книгами й науковими публікаціями або прями особисті контакти. Наприклад, словацький вчений Богуш Носак (псевдонім Незабудов) у 1843 р. здійснив подорож по Закарпаттю і в 1845 р. опублікував «Listy z neznámej zeme k L...» – цікаво написані нариси, які знайомили словацьку культурну громадськість із побутом, мовою та культурою закарпатських українців. В контексті історії міжслов'янських культурних зв'язків особливий інтерес становлять розповіді Носака про його зустрічі з М. Лучкаєм та мучаківським єпископом В. Поповичем. Листи словацького будителя перевидані в наш час (див. М. – Словаки і українці: Причини до словацько-українських літературних взаємин.-Братислава-Прияшів, 1965.-С.159-219; Slovensko-ukrajinské literárne vzťahy.- Bratislava, 1975.-s.27-40). На жаль автор рецензованої книги цитує їх за статтею російського славіста Л. Смирнова «Из истории словацко-украинских культурных связей в XIX веке» (Славяноведение.-1995.-№ 1.-С.74-78) і зовсім не згадує названі видання. До того ж, у рецензованій книзі не використано й «Матеріали до словника культури українців Чехословаччини» (певна річ, із охопленням сучасного Закарпаття), які протягом 1967-1986 рр. друкував у «Дуклі» І. Мацінський. Ширше використання цих видань збагатило б книжку Д. Данилюка.

У п'ятому розділі («Вчені і культурно-освітні діячі другої половини XIX – початку XX ст.») аналізується внесок А. Кралицького, І. Дулішковича, А. Дешка, І. Раковського, І. Сільвая, Є. Фенцика, О. Митрака, Ю. Жатковича, К. Мейсароша, Т. Легоцького та А. Годинки у розвиток культурно-освітнього рівня українського населення шляхом становлення початкового шкільництва,

підготовки священників, вивчення історії Закарпаття, вирішення проблем мови та літератури.

Відкритим, на наш погляд, залишається питання зовнішньої орієнтації, незмінного русофільства й монархізму в поглядах культурно-освітніх діячів Закарпаття другої половини XIX ст. Потрібно вказати, що етап ідейної орієнтації на Росію пройшли діячі національного відродження всіх слов'янських народів монархії Габсбургів. Вони, як і закарпатські будителі, починали з ідеї слов'янства з його ядром – Росією. Але уже в середині XIX ст. з появою у чехів, хорватів, словаків свого маєтного класу, що потребував політичного захисту та представництва в себе на батьківщині, їх національно-культурні діячі відходять від виключної орієнтації на Росію і очікування допомоги від неї і орієнтуються на власні сили. В середовищі закарпатських будителів цього не сталося. Їх проросійська орієнтація, як реакція проти мадяризації, тільки посилювалася, що наглядно демонстрували своєю громадською та літературною діяльністю І. Раковський, І. Сільвай, Є. Фенцик. В цьому й полягала трагедія культурно-освітніх діячів Закарпаття.

У мовному питанні діячі другої половини XIX ст., як справедливо зазначає І. Франко, багато наплутали, та відповідні науки, безперечно збагатили. Позитивним є те, що Д. Данилюк глибоко аналізує внесок кожного вченого в науку – мовознавця, історика, етнографа, археолога і т.д. Це збагачує книгу, робить її оригінальною. При чому автор бере не лише вчених українців, але і угорців – К. Мейсароша, Т. Легоцького. Всіх їх єдвала ідея – служити народу, бути корисними йому, збагатити культуру.

Незважаючи на окремі упущення, робота проф. Д. Данилюка безперечно важлива подія в культурному житті Закарпаття. Книжку рецензували два провідні вчені України, доктори наук, професор В. Сарбей та М. Кравець. Добре, що автор не забув висловити подяку вченим, з якими радився – це переважно філологи Ужгородського університету. Шкода, що проф. Д. Данилюк не знайшов порадників серед істориків Закарпаття. Ми переконані, що коли б він порадився не лише з філологами, але із істориками по кафедрі, факультету, прогалин могло б бути в роботі менше. Але і при цих умовах робота корисна, дуже потрібна всім, хто цікавиться історією Закарпаття.

Ігор Ліхтей